

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 30 september 2011

Mål nr

B 2105-10

KLAGANDE

RH

Ombud och offentlig försvarare: Advokat BH

MOTPART

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Mordbrand

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Svea hovrätts dom 2010-04-01 i mål B 8830-09

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar på det sättet hovrättens domslut att Högsta domstolen lämnar åtalet för mordbrand, alternativt allmänfarlig vårdslöshet, utan bifall och bestämmer påföljden för den övriga brottsligheten till villkorlig dom.

För försvaret av RH i Högsta domstolen tillerkänns BH ersättning av allmänna medel med 30 970 kr, varav 15 304 kr för arbete, 12 706 kr för tidspillan och 2 960 kr för utlägg. Denna kostnad ska stanna på staten. I beloppet ingår mervärdesskatt med 6 194 kr.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN, M.M.

RH har yrkat att Högsta domstolen dels frikänner honom från åtalet för mordbrand, dels i vart fall bestämmer påföljden till villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Riksåklagaren har motsatt sig att domen ändras.

Riksåklagaren har i Högsta domstolen justerat åtalet genom följande tillägg till gärningsbeskrivningen. *RH har i vart fall av oaktsamhet, genom att umgås ovarsamt med eld, vållat brand och framkallat fara för omfattande förstörelse av annans egendom. Brottet är grovt.* Riksåklagaren har i denna del åberopat bestämmelsen om allmänfarlig vårdslöshet i 13 kap. 6 § brottsbalken.

RH har bestritt ansvar för allmänfarlig vårdslöshet.

DOMSKÄL

Inte överklagade brott

1. RH ska i enlighet med hovrättens i den delen inte överklagade dom dömas för försök till stöld, snatteri och olovlig körning, grovt brott.

Åtalet för mordbrand

2. RH har i hovrätten härutöver dömts för mordbrand enligt 13 kap. 1 § brottsbalken. I Högsta domstolen har han yrkat att han ska frikännas från det åtalet på den grunden att han inte har haft sådant uppsåt som krävs för ansvar enligt denna bestämmelse (jfr 1 kap. 2 § första stycket brottsbalken). Riksåklagaren har gjort gällande att RH har haft sådant uppsåt eller i vart fall kan dömas till ansvar enligt bestämmelsen med stöd av den särskilda regleringen av självförvällat rus och liknande tillstånd i 1 kap. 2 § andra stycket brottsbalken.

Yrkandet om ansvar för allmänfarlig vårdslöshet

3. I Högsta domstolen har riksåklagaren i andra hand gjort gällande att RH ska dömas för det oaktsamma brottet allmänfarlig vårdslöshet. Riksåklagaren har i anslutning härtill gjort den tidigare redovisade åtalsjusteringen, men har också gjort gällande att RH kan dömas för allmänfarlig vårdslöshet oberoende av åtalsjusteringen. RH har mot detta invänt *att* frågan om ansvar för allmänfarlig vårdslöshet inte kan tas upp till prövning utan att åtalet justeras, *att* åtalsjustering inte längre är tillåten såvitt gäller ansvar enligt 13 kap. 6 § första stycket brottsbalken då preskriptionstiden för sådant brott har löpt ut *samt att*

åtalsjusteringen även beträffande ansvar enligt 13 kap. 6 § andra stycket är gjord för sent för att vara tillåten.

Gärningen

4. RH har enligt den ursprungliga gärningsbeskrivningen berett sig tillträde till ett släp till en lastbil och där – efter att ha blivit instängd – anlagt brand i en lastpall av trä vilket inneburit fara för omfattande förstörelse av annans egendom. Av utredningen framgår att han vid tillfället var påverkad av alkohol och droger. Han gick in i släpet i avsikt att se om det där fanns något att tillgripa (bedömt som försök till stöld). Lastbilschauffören hörde att någon befann sig i släpet och stängde därför dörren till detta och körde iväg lastbil och släp ett femtiotal meter till en mer upplyst plats där han ringde polisen. RH har uppgett att han greps av panik när släpet stängdes och ekipaget körde iväg. Han försökte på olika sätt att bli uppmärksamman för att kunna komma ut. Syftet med att tända eld i släpet var att detta skulle öppnas när man såg att det kom ut rök från släpet. Elden tog sig och blev kraftigare än RH hade tänkt. Han försökte släcka utan att detta lyckades så väl. När polis kom till platsen brann det i lastpallen med två till tre decimeter höga lågor.

De objektiva kraven för ansvar för mordbrand

5. En av förutsättningarna för att någon ska dömas till ansvar för mordbrand är att det har utbrutit brand. Så anses vara fallet om eld har kommit lös, eller med andra ord brinner med låga och inte är under kontroll. Att elden i släpet var en brand i denna mening är helt klart.

6. För ansvar krävs härutöver att branden innebar fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Kravet på omfattande förstörelse innebär att förstörelsen måste vara av viss kvantitativ

omfattning. Kraven i detta hänseende är emellertid beroende av den hotade egendomens värde i ekonomiskt, kulturellt eller annat hänseende (jfr härtill NJA 1981 s. 604). Risken för förstörelse inskränkte sig i detta fall till lastbilen och dess släp samt till den last som fanns i ekipaget. Det var emellertid fråga om ett mycket stort fordonsekipage som också regelmässigt användes för övernattnings och som hade en värdefull last. Lastbilens och släpvagnens ekonomiska värde har uppskattats till sammanlagt mellan 1,5 och 1,8 milj. kr och lastens värde till ca 1,6 milj. kr. Situationen skiljer sig härigenom påtagligt från förhållandena i NJA 1980 s. 191, som avsåg en lastbil värd cirka 95 000 kr vilket i dagens penningvärde motsvarar cirka 300 000 kr. Rekvisitet fara för omfattande förstörelse av annans egendom får anses vara uppfyllt.

Uppsåt till mordbrand

7. När det gäller frågan, om RH haft uppsåt som täcker de objektiva rekvisiten, kan noteras att hans avsikt med att tända eld var att åstadkomma en rökutveckling som förutsätter en förhållandevis kraftig eld. Detta innebär att han också måste ha insett – kalkylerat med – risken att han skulle förlora kontrollen över elden. Med tanke på de risker som en okontrollerad eld på det släp som han var instängd i skulle innebära för honom själv kan det dock inte antas att han var likgiltig till att en sådan utbröt.

8. Detta innebär att det inte är visat att RH hade sådant uppsåt som i allmänhet krävs för att någon ska kunna dömas för mordbrand. RH var emellertid berusad och påverkad av läkemedel vid gärningen. Frågan är om, och i så fall i vad mån, detta ger anledning att pröva frågan om ansvar på något annat sätt än med tillämpning av vanliga uppsåtsregler.

Betydelsen av självförvållat rus

9. I NJA 1973 s. 590 tolkade Högsta domstolen bestämmelsen i 1 kap. 2 § andra stycket brottsbalken så att kravet på uppsåt, eller oaktsamhet, i viss mån skulle efterges vid självförvållat rus och liknande tillstånd. Högsta domstolen har i en dom den 16 september 2011 i mål B 2130-11 prövat om denna tolkning ska upprätthållas. Domstolen fann därvid att övervägande skäl talar för att inte hålla fast vid den särskilda ordning som ligger bakom 1973 års avgörande och att uppsåtsbedömningarna vid självförvållat rus i stället ska ske med tillämpning av vanliga regler. Högsta domstolen gör inte någon annan bedömning i detta mål. Det saknas då skäl för att hänskjuta målet eller viss fråga i detta till avgörande av Högsta domstolen i dess helhet (se 3 kap. 6 § andra stycket rättegångsbalken).

Kan RH dömas för oaktsamhetsbrott?

10. RH ska således inte dömas för mordbrand. Frågan blir då om det finns förutsättningar att döma honom för allmänfarlig vårdslöshet i enlighet med riksåklagarens i Högsta domstolen framställda andrahandsyrkande.

11. Enligt 30 kap. 3 § rättegångsbalken får en dom inte avse någon annan gärning än den för vilken talan har förts i behörig ordning. Härmed avses i första hand gärningen så som den har kommit till uttryck i den gärningsbeskrivning som åklagaren har lämnat i stämningsansökan (åklagarens uppgift om ”den brottsliga gärningen med uppgift om tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som behövs för dess kännetecknande”; 45 kap. 4 § första stycket 3). Åklagaren har emellertid under hela processens gång möjlighet att justera gärningsbeskrivningen så länge det fortfarande är fråga om ”samma” gärning som i det ursprungliga åtalet (45 kap. 5 § tredje stycket).

12. I stämmningsansökan ska åklagaren inte bara lämna en gärningsbeskrivning utan också ange ”de bestämmelser som är tillämpliga”. Sådan tillåten justering av åtalet som har berörts i föregående punkt kan också avse de lagrum som åklagaren åberopar beträffande ”samma gärning”. I motsats till vad som gäller beträffande gärningsbeskrivningen (med justeringar) är emellertid domstolen enligt 30 kap. 3 § rättegångsbalken inte bunden av de lagrum som åklagaren har åberopat.

13. Den justering av gärningsbeskrivningen som riksåklagaren har gjort här avser samma gärning som det ursprungliga åtalet och är alltså tillåten. Som tillämpligt lagrum i förhållande till justeringen har riksåklagaren åberopat endast andra stycket av bestämmelsen om allmänfarlig vårdslöshet i 13 kap. 6 § brottsbalken. I det stycket finns en särskild straffskala för grovt brott med ett straffmaximum som gör att preskriptionstiden för sådant brott fortfarande löpte när justeringen gjordes. Straffskalan i första stycket är däremot sådan att justeringen inte har skett inom preskriptionstiden. Detta innebär inte att justeringen av gärningsbeskrivningen, som även täcker ansvar enligt första stycket, är otillåten i den delen utan endast att sådant ansvar är uteslutet på grund av preskriptionsreglerna om inte RH kan anses ha fått del av åtal även för detta brott genom den ursprungliga stämmningsansökan (se 35 kap. 1 § första stycket brottsbalken).

14. I andra stycket av 13 kap. 6 § brottsbalken ges inte några exempel på omständigheter under vilka en allmänfarlig vårdslöshet är att bedöma som grov. Den särskilda straffskalan för grova brott har emellertid motiverats av att brott av detta slag relativt ofta kunde tänkas framträda i mera svårartade former. Som ett exempel nämns i förarbetena att någon handskas vårdslöst med eld eller annat i en sprängämnes- eller ammunitionsfabrik. Uppenbart är att för det fall RH gärning innefattar allmänfarlig vårdslöshet är detta brott inte att bedöma som grovt. Det återstår då att pröva om det finns förutsättningar för

att döma RH för allmänfarlig vårdslöshet enligt grundregeln i 13 kap. 6 § första stycket.

15. I praxis har frågan, om domstolen kan döma med tillämpning av en straffbestämmelse som har åberopats i målet först efter det att preskriptionstiden för ansvar enligt den bestämmelsen har gått ut, i allmänhet besvarats med utgångspunkt i om den ursprungliga gärningsbeskrivningen kan anses innefatta ett påstående om brott enligt den åberopade straffbestämmelsen. Som exempel kan NJA 1990 s. 361 nämnas. Hovrätten hade i det fallet lämnat ett åtal för misshandel utan bifall. I Högsta domstolen yrkades, utan någon justering av gärningsbeskrivningen, ansvar för ofredande och vållande till kroppsskada. Yrkandena framställdes efter det att preskriptionstiden för bägge dessa brott hade löpt ut. Högsta domstolen dömde för ofredande då gärningsbeskrivningen ansågs innefatta ett påstående om ett sådant brott. Däremot lämnades yrkandet om ansvar för vållande till kroppsskada utan bifall med hänvisning till skillnader i den rättsliga regleringen mellan detta brott och misshandel.

16. En fråga som i detta sammanhang har varit föremål för särskild uppmärksamhet är i vad mån en domstol vid åtal för uppsåtligt brott kan döma för oaktsamhetsbrott utan att det av gärningsbeskrivningen eller på något annat sätt framgår att åtalet omfattar även sådant brott. Enligt vad som uttalades i NJA 1978 s. 291 (jfr NJA 2008 s. 1066) kan frågan inte besvaras generellt utan får bedömas beträffande varje brottslighet för sig och beroende av hur gärningsbeskrivningen i det särskilda fallet närmare har utformats.

17. Av betydelse för de nu berörda frågorna är emellertid inte endast rent intern svensk lagstiftning och praxis. I artikel 6 i Europakonventionen, som sedan år 1995 gäller som svensk lag, föreskrivs bl.a. att var och en som anklagas för brott har rätt att i detalj underrättas om innebörden av och

grunden för anklagelsen mot honom. Av senare praxis från Europadomstolen framgår att detta inte endast gäller vilken gärning som anklagelsen gäller utan också den rättsliga kategoriseringen. Grundläggande är domen den 25 mars 1999 i målet *Pélissier och Sassi mot Frankrike*, Report of Judgements and Decisions, 1999-II (jfr t.ex. dom den 12 april 2011 i målet *Adrian Constantin mot Rumänien*, no. 21175/03, dom den 11 december 2007 i målet *Drassich mot Italien*, no. 25575/04 och beslut den 5 september 2006 i målet *Bäckström och Andersson mot Sverige*, no. 67930/01). Konventionen och den praxis som har utvecklats av Europadomstolen innebär att det numera, i motsats till vad som tidigare har antagits, inte är möjligt att döma enligt en viss straffbestämmelse utan att den tilltalade i förväg har fått reda på att bestämmelsen skulle kunna vara tillämplig och har beretts möjlighet att anpassa sitt försvar efter detta.

18. Rätten att bli informerad om den rättsliga kategorisering som ligger till grund för ett åtal får anses medföra att preskriptionsavbrott enligt 35 kap. 1 § brottsbalken i princip förutsätter att den misstänkte inte endast har fått del av en gärningsbeskrivning som kan anses innefatta påstående om brott enligt en viss straffbestämmelse utan också har fått reda på att denna straffbestämmelse kan vara tillämplig. Undantag kan gälla i vissa situationer, t.ex. vid gradindelade brott och vid andra brott där förhållandet mellan olika straffbestämmelser är sådant att tillämpningsområdet för en straffbestämmelse ligger helt inom ramen för en annan straffbestämmelses tillämpningsområde.

19. Något påstående om att ansvar skulle kunna komma i fråga för allmänfarlig vårdslöshet enligt 13 kap. 6 § första stycket brottsbalken har inte framförts inom preskriptionstiden för sådant brott. Åtalet ska därför även i den delen, oavsett om man utgår från den ursprungliga gärningsbeskrivningen eller den här gjorda justeringen, lämnas utan bifall.

Påföljd

20. Påföljden för den brottslighet som RH nu ska dömas för (jfr punkt 1) ska bestämmas till villkorlig dom. Med hänsyn till bl.a. den långa tid som har förflutit sedan gärningarna begicks ska den villkorliga domen inte förenas med böter.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Dag Victor, Göran Lambertz (skiljaktig), Agneta Bäcklund (skiljaktig), Ingemar Persson och Martin Borgeke (referent)
Föredragande justitiesekreterare: Ulrika Berg

**BILAGA TILL
PROTOKOLL**

2011-09-19

Mål nr
B 2105-10**SKILJAKTIG MENING**

Justitieråden Göran Lambertz och Agneta Bäcklund är skiljaktiga på det sätt som framgår av följande yttrande:

”Vi är ense med majoriteten till och med punkt 17 i domskälen. Därefter bör dessa enligt vår mening ha följande lydelse:

18. Enligt 35 kap. 1 § brottsbalken får någon påföljd inte ådömas för ett brott om inte den misstänkte har, bortsett från häktning, fått del av åtal ’för brottet’ inom den tid som anges i paragrafen. Enligt Högsta domstolens hittillsvarande praxis har detta ansetts innebära att den misstänkte ska före preskriptionstidens utgång få del av en gärningsbeskrivning som kan anses innefatta ett påstående om det brott som är i fråga (se ovan angående NJA 1990 s. 361 samt NJA 2000 s. 457). I detta fall innebär en sådan tillämpning av preskriptionsbestämmelsen att RH före preskriptionstidens utgång måste ha fått del av en gärningsbeskrivning som innefattar brottet allmänfarlig vårdslöshet. Det fordras däremot inte att han inom den tiden har fått del av åklagarens påstående att straffbestämmelsen om allmänfarlig vårdslöshet, 13 kap. 6 § första stycket brottsbalken, är tillämplig.

19. I punkt 17 har det konstaterats att Europakonventionen fordrar att besked om vilken straffbestämmelse åklagaren åberopar ges i sådan tid att den tilltalade bereds möjlighet att anpassa sitt försvar. Den praxis som utvecklats i

Europadomstolen avser tolkning av artikel 6, där det föreskrivs bl.a. att var och en som anklagas för brott har rätt att i detalj underrättas om innebörden och grunden för anklagelsen mot honom. Enligt den praxis som utvecklats kan en brist i detta hänseende botas genom förfarande i högre instans. Syftet är att skapa förutsättningar för den tilltalade att försvara sig mot anklagelserna.

20. Frågan är då om det krav som konventionen ställer enligt vad som nyss har sagts bör, med ändring av vad som hittills har ansetts gälla, inverka på tolkningen av preskriptionsbestämmelsen i 35 kap. 1 § brottsbalken på ett sådant sätt att ett brott preskriberas om inte dess straffbestämmelse har angetts i åtalet före preskriptionstidens utgång.

21. En sådan tolkning av preskriptionsbestämmelsen fordrar vissa undantag om inte klart oönskade effekter ska uppstå. En tilltalad bör exempelvis kunna fällas för snatteri på grundval av en gärningsbeskrivning som innefattar detta brott, även om åklagaren hävdar att gärningen är att bedöma som stöld och inte i andra hand påstår snatteri. På samma sätt bör en tilltalad kunna fällas för olaga hot enligt en gärningsbeskrivning som inrymmer ett tydligt påstående om ett sådant hot som en del av ett gärningspåstående om olaga tvång, även om inte åklagaren i andra hand har åberopat straffbestämmelsen om olaga hot.

22. Det anförda visar att den diskuterade tolkningen av preskriptionsbestämmelsen i 35 kap. 1 § brottsbalken riskerar att skapa svårigheter i rättstillämpningen. Det bör då inte komma i fråga att förändra tolkningen av preskriptionsbestämmelserna på grundval av ett krav i konventionen som avser en helt annan situation. Härtill kommer att det krav som konventionen ställer får anses ha gott fog för sig som en del av rätten till en rättvis rättegång, medan något motsvarande inte kan sägas i fråga om ett tänkt krav att tillämplig straffbestämmelse skulle anges före preskriptionstidens utgång.

23. På grund av det anförda finns det inte skäl att ändra den hittillsvarande tolkningen av 35 kap. 1 § brottsbalken. Om den misstänkte före preskriptionstidens utgång har fått del av en gärningsbeskrivning som innefattar ett påstående om brott enligt den åberopade straffbestämmelsen, bör han sålunda kunna dömas för brottet utan hinder av preskription.

24. Åklagarens ursprungliga gärningsbeskrivning får anses innefatta ett påstående om att RH av oaktsamhet vållade brand och framkallade fara för omfattande förstörelse av annans egendom, dvs. ett påstående om allmänfarlig vårdslöshet (se punkterna 5-7). RH har gjort sig skyldig till den sålunda påstådda gärningen. Han ska därför, förutom för övrig brottslighet (jämför punkten 1), dömas för allmänfarlig vårdslöshet.

25. Påföljden bör bli villkorlig dom, som inte bör förenas med böter.”